

УДК 324

О.М. Балакірєва, канд. соціол. наук

Інститут економіки та прогнозування НАН України

ОСОБЛИВОСТІ ЕЛЕКТОРАЛЬНОЇ ПОВЕДІНКИ ВИБОРЦІВ ПІД ЧАС ПРЕЗИДЕНТСЬКИХ ВИБОРІВ 2010 р.

За результатами опитувань дорослого населення напередодні президентських виборів 2010 р. та результатами опитувань в день виборів тих виборців, які взяли участь у голосуванні під час першого (17 січня) та другого (7 лютого) турів президентських виборів, визначені соціально-демографічного профілі виборців, що мали намір підтримати та реально проголосували за різних кандидатів. Проаналізовані відмінності між потенційним та реальним електоратом окремих політиків, визначені особливості електорату, який не брав участь у голосуванні під час президентських виборів 2010 р.

Дослідження електоральної поведінки традиційно проводиться в режимі моніторингу і включає вивчення особливостей напередодні виборів, у день виборів та після виборів. Аналіз електоральних орієнтацій у передвиборчий період має на меті визначити потенційний електорат різних політичних сил та його особливості. На основі таких даних будуються попередні прогнози електоральної поведінки (явка на вибори, стан визначеності електорату у своєму виборі, рівень поточної та перспективної підтримки окремих політичних сил та політиків). І хоча політичне прогнозування, як і загалом соціальне прогнозування, – справа невдячна, оскільки врахувати всі чинники, які визначають розвиток соціуму (і політикуму) досить важко, що, врешті, позначається на якості прогнозу. Однак, маючи результати соціологічних опитувань, можна спробувати це зробити. Результати є більш надійними, якщо використовувати дані моніторингових опитувань, які фіксують динаміку, реакції на зміну соціально-політичної ситуації та на окремі події в суспільному просторі. Зрозуміло, що будь-яка політична партія чи блок, кожний політик, який стає на шлях виборчих перегонів, перебуваючи у висококонкурентному середовищі політичної боротьби, потребує спеціально організованої соціальної інформації описового, аналітичного, прогностичного та дорадчого змісту стосовно поточних суспільно-політичних подій, реальних проблем, що турбують суспільство, власного становища на політичній арені, становища політичних союзників та конкурентів, стану громадської думки стосовно тих чи інших подій, електоральних настроїв виборців напередодні та під час проведення передвиборчої компанії. Інші можливості дає інформація, зібрана в день проведення виборів шляхом опитування

виборців, які проголосували, на виході з дільниць. Такі опитування мають назву «екзит-пол» та набули поширення в Україні після першого досвіду застосування 1998 р. під час виборів до Верховної Ради (проведений фірмою «Социс», керівник – М. Чурилов) [1]. Опитування за методикою екзит-полу можуть відрізнятися від результатів передвиборчих опитувань на рівні статистичної значущості, оскільки вимірюють не майбутню, уявну поведінку, а «знімають» ситуацію, наближену до реальної (безумовно з певними обмеженнями та за умов методологічно правильного проведення такого опитування). Результати екзит-полу, як і передвиборчі опитування, виконують функцію прогнозування і дають можливість відразу після закриття виборчих дільниць надати попередні прогностичні результати голосування, чим і приваблюють як ЗМІ, так і політичні сили та окремих політиків. Ще однією функцією екзит-полів є громадський контроль за перебігом виборів: якщо розбіжності результатів виборів і даних масштабних, методологічно обґрунтованих та належно проведених екзит-полів суттєві і не можуть бути пояснені, це слугує сигналом про можливі фальсифікації [2]. Слід підкреслити, що в українському суспільстві акцент на превалентності саме цієї функції екзит-полів надав можливості окремим політичним силам застосувати екзит-пол як політичну технологію, що свідчить про незрілість соціологічної культури, низький рівень політичної культури та демократії. Для аналітиків найбільш важливою та привабливою функцією екзит-полів є можливість аналізу учасників голосування та електорату, який підтримав конкретну політичну силу чи політика, та тієї його частки, яка не підтримала жодного [3]. Опитування після виборів (постелекторальне) також виконує функцію контролю та надає можливості вивчення поведінки постфактум. Але вони вважаються менш точними, ніж опитування в день виборів, оскільки: виборцям вже відомі результати голосування і це впливає на їхні відповіді щодо здійсненого власного вибору, крім того опитані завищують рівень участі в голосуванні.

Мета даної статті – проаналізувати соціально-демографічний профіль виборців, що мали намір підтримати та реально проголосували за різних кандидатів під час президентських виборів 2010 р., а також визначити особливості електорату, який не брав участь у голосуванні під час цих виборів.

Емпіричною базою для підготовки статті стали дані ряду опитувань дорослого населення напередодні президентських виборів 2010 р. та результати опитувань у день виборів тих виборців, які взяли участь у голосуванні під час першого (17 січня) та другого (7 лютого) турів президентських виборів.

Зокрема, це опитування громадської думки, які проводилися напередодні президентських виборів 15–25 серпня, 2–12 жовтня та 11–18 грудня 2009 р. Українським інститутом соціальних досліджень ім. О. Яременка (УІСД) та Центром «Соціальний моніторинг» (ЦСМ). Вибіркова сукупність кожного опитування складає близько 10 400 респондентів віком від 18 років та старше (по 400 респондентів у 26 територіально-адміністративних одиницях України: кожній з 24 областей, а також в АР Крим та м. Києві). Кожне з перших двох опитувань проводилося у 509 населених пунктах України: 186 містах та 323 селах. Третє опитування проводилося у 508

населених пунктах України: 114 містах, 67 смт та 327 селах. Реалізована вибіркова сукупність є репрезентативною для дорослого населення України за основними соціально-демографічними ознаками. Стандартні відхилення для одновимірних розподілів (часток) при достовірних 95 відсотках і співвідношенні змінних від 0,1 : 0,9 до 0,5 : 0,5 становлять 0,59–0,98 відсотка. Метод отримання інформації: індивідуальне інтерв'ю за місцем проживання респондента „віч-на-віч”.

Дані за результатами опитування в день першого туру президентських виборів – екзит-полу «Вибір-2010» 17 січня 2010 р., який було проведено Українським інститутом соціальних досліджень імені Олександра Яременка на замовлення газети «Аргументы и факты в Украине». Всього опитано 17 512 виборців, які проголосували. Опитування в день виборів «Вибір-2010» проводилося на 401 виборчій дільниці. Рівень відмов дорівнює 24%, рівень досягнення респондентів – 76%.

Дані за результатами опитування, проведеного у день другого туру виборів Президента України 7 лютого 2010 р. силами Українського інституту соціальних досліджень ім. О. Яременка (УІСД) та Центру «Соціальний моніторинг» (ЦСМ). Кількість респондентів у масиві даних складає 26 122 виборців, що забезпечує високий рівень статистичної достовірності отриманих даних. Частка відмов становить 17,5%, рівень досягнення респондентів 82,5%. Метод опитування виборців, які проголосували, – анонімне експрес-опитування на виході за методикою „віч-на-віч” (“face to face”). Відбір респондентів відбувався на основі розрахованого кроку без застосування жодних квот (вимір «потоків»). Для збору даних були задіяні постійні мережі інтерв'юєрів Українського інституту соціальних досліджень ім. О. Яременка та Центру «Соціальний моніторинг». Усього залучено 804 інтерв'юєри. Голови виборчих дільниць були попереджені заздалегідь про проведення екзит-полів на їхніх дільницях. Про якість даних екзит-полу свідчить порівняння результатів опитування в день виборів другого туру з офіційними даними ЦВК, що наведені у табл. 1.

Таблиця 1

Порівняльний аналіз результатів опитування в день 2-го туру виборів 7 лютого 2010 року та даних ЦВК України

	Отриманий результат в день виборів	Статистична похибка	Довірчий інтервал з урахуванням статистичної похибки	За уточненими результатами з листів фіксації	За даними ЦВК по Україні	
В. Янукович	49,4%	1,5%	47,9–50,9%	49,4%	48,95%	
Ю. Тимошенко	44,1%	1,5%	42,6–45,6%	44,3%	45,47%	
Не підтримали жодного з них	6,5%	1,0%	5,5–7,5%	6,3%	4,36%	5,55%
Недійсні бюлетені					1,19%	

Розглянемо рівень декларованої та реальної участі у голосуванні (див. табл. 2). Впевнену відповідь щодо участі в голосуванні в серпні 2009 р. (за 5 місяці до виборів) давали менше половини (48,5%) потенційних виборців. Але вже в грудні, за місяць до виборів, 60% висловили повну готовність прийти на виборчі дільниці. Оціночна явка розрахована як сума виборців, які надали відповідь «Обов'язково буду голосувати», та половина виборців, які надали відповідь «Скоріше за все, буду голосувати». Отже прогнозована явка була на рівні 70 відсотків, а реальний рівень голосування, за даними ЦВК, у першому турі склав 67,2%, а в другому – 69,15%. Отже можна стверджувати, що електоральні опитування напередодні виборів дали можливість досить точно спрогнозувати рівень участі дорослого населення у виборах.

Дані екзит-полів під час першого та другого турів виборів дають можливість проаналізувати, як відрізняється електорат, який прийшов на дільниці, – дієвий електорат – від потенційного електорату (всі громадяни України від 18 років та старші) за віком, статтю, типом поселення, у розрізі областей (або груп областей, об'єднаних у регіони). (Див. рис. 1–4 та табл. 3.) Соціально-демографічні характеристики всього електорату наведені за станом на 01.01.2009 р. за даними Державного комітету статистики України.

Таблиця 2

Рівень очікуваного та реального голосування під час президентських виборів 2010 р., %

Відповіді щодо планів брати участь у голосуванні на виборах Президента України	За даними опитувань громадської думки (УІСД/ЦСМ)						Рівень голосування за даними ЦВК*	
	Серпень 2009 р.		Жовтень 2009 р.		Грудень 2009 р.		1 тур 17.01.2010	2 тур 07.02.2010
Обов'язково буду голосувати	48,5	Оціночна явка – 64,8	55,6	Оціночна явка – 69,5	59,6	Оціночна явка – 73,6	67,2	69,15
Скоріше за все, буду голосувати	32,6		27,8		28,1			
Важко сказати	10,0		8,4		5,3			
Скоріше за все, не буду голосувати	4,0		3,1		2,4			
Впевнений, що не буду голосувати	3,7		4,2		2,7			

*За даними ЦВК: < <http://www.cvk.gov.ua/pls/vp2010/WP0011>>

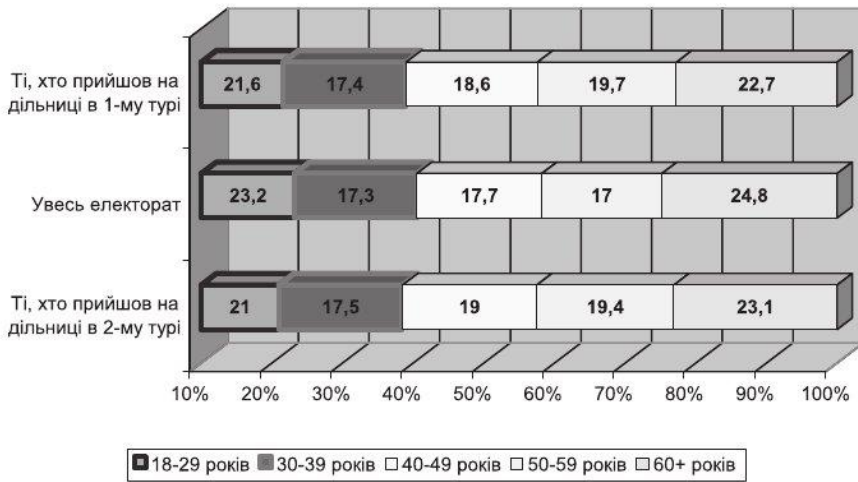

Рис. 1. Порівняння тих, хто проголосував, і всього електорату за віковими категоріями, %

Перш за все, зазначимо, що вікові структури виборців, які голосували у першому та другому турі виборів, досить близькі. При цьому питома вага вікових груп 18–29 років та тих, кому за 60 років, серед дієвих виборців є менше, ніж серед потенційного електорату, а ті, кому 50–59 років, представлені більше (рис. 1). Аналіз за статтю (рис. 2) свідчить, що чоловіки виявилися більш активними виборцями, ніж жінки, особливо під час першого туру. Ті, хто відносить себе до українців, дещо більшою мірою представлені серед дієвого електорату (рис. 3).

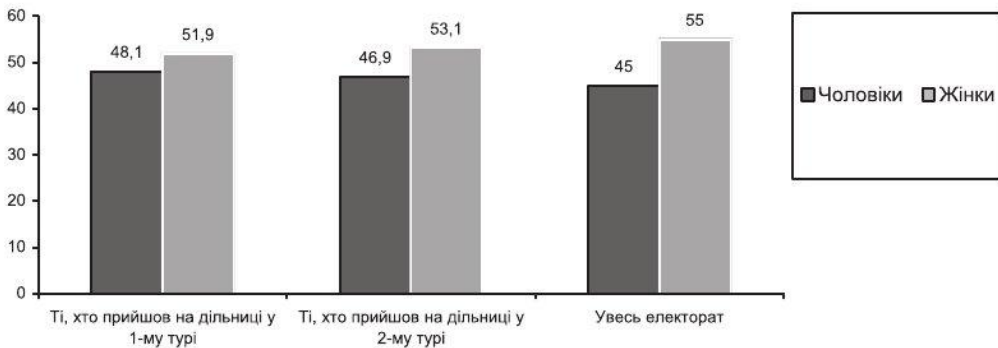

Рис. 2. Ті, хто голосував під час першого та другого турів президентських виборів, і весь електорат за статтю, %

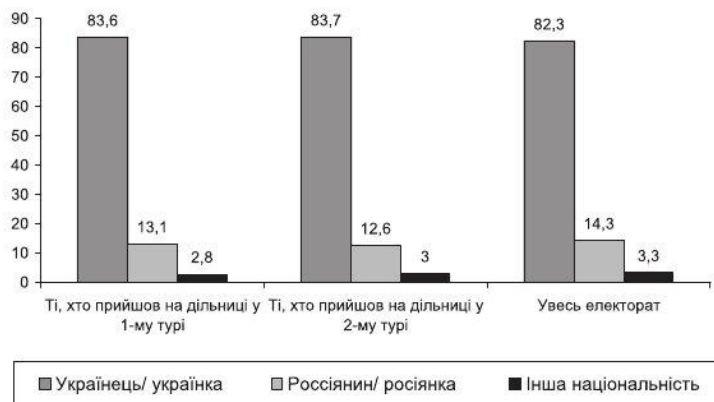

Рис. 3. Ті, хто проголосував, і весь електорат за національністю*, %

(*Національність визначається за відповідями респондентів під час опитування – самовизначення. Дані щодо всього електорату базуються на репрезентативних національних опитуваннях дорослого населення)

У табл. 3 наведено дані стосовно оціночного рівня участі у голосуванні за даними опитування дорослого населення в розрізі окремих територіально-адміністративних одиниць (кількість опитаних у кожній області, АР Крим та м. Києві в кожному опитуванні складала близько 400 осіб) та явки під час другого туру виборів за даними ЦВК. Легко порівняти та по побачити, що в АР Крим, Закарпатській, Запорізькій, Київській, Кіровоградській, Луганській, Одеській, Рівненській, Херсонській, Чернівецькій областях та м. Києві реальна явка виявилася суттєво нижчою за прогнозовану.

Таблиця 3

Готовність потенційних виборців голосувати та рівень голосування за даними ЦВК в розрізі територіально-адміністративних одиниць, %

Область	За даними опитування УІСД/ЦСМ, 2009 р.							Явка під час 2-го туру за даними ЦВК
	Обов'язково буду голосувати			Скоріше за все, буду голосувати			Оціночна явка	
	серпень	жовтень	Грудень	серпень	жовтень	грудень	грудень	
АР Крим*	33,7	37,6	67,0	38,9	33,6	20,8	77,4	67,1**
Вінницька	47,3	39,8	46,8	37,8	40,3	40,8	67,2	70,89
Волинська	65,5	69,8	66,3	18,3	16,0	22,5	77,55	75,52
Дніпропетровська	46,1	63,1	54,6	28,6	19,5	32,3	70,75	66,78
Донецька	50,0	56,3	62,3	37,0	30,3	26,0	75,3	76,98
Житомирська	39,3	37,9	37,5	39,3	36,7	52,5	63,75	66,9
Закарпатська	42,5	61,0	58,8	35,3	24,5	26,8	72,2	56,37
Запорізька	58,0	61,3	66,0	27,8	26,5	20,5	76,25	68,88
Івано-Франківська	43,3	58,8	53,4	35,1	29,0	37,9	72,35	75,41

Продовж. табл. 3.

Київська	61,8	68,3	67,0	16,2	14,7	19,3	76,65	66,38
м. Київ	58,9	55,1	57,4	25,1	28,1	29,3	72,05	67,17
Кіровоградська	58,5	56,3	72,6	23,7	18,2	14,0	79,6	63,27
Луганська	57,5	57,4	72,5	28,6	32,4	20,9	82,95	74,42
Львівська	49,3	66,7	70,3	30,5	17,8	17,0	78,8	75,32
Миколаївська	59,0	65,0	52,6	28,0	28,0	40,7	72,95	66,23
Одеська	37,3	44,8	57,3	42,8	37,3	29,5	72,05	63,39
Полтавська	52,8	63,0	62,3	27,8	20,0	17,0	70,8	66,79
Рівненська	62,1	72,5	76,0	26,9	14,9	14,0	83,0	73,76
Сумська	38,3	42,9	47,9	40,0	40,1	33,4	64,6	66,72
Тернопільська	50,5	54,8	57,8	31,3	31,0	29,8	72,7	77,78
Харківська	38,0	52,0	59,8	34,0	28,5	24,3	71,95	67,19
Херсонська	59,6	54,4	68,1	31,2	31,8	25,7	80,95	60,29
Хмельницька	52,8	60,8	58,6	33,2	22,3	29,2	73,2	71,66
Черкаська	27,4	57,5	43,1	42,1	20,3	39,2	62,7	66,1
Чернівецька	51,0	56,1	67,3	32,7	30,1	27,0	80,8	61,58
Чернігівська	20,8	33,0	44,8	56,3	51,0	42,5	66,05	68,81

*Включаючи м. Севастополь.

**Без м. Севастополь, явка у м. Севастополь за даними ЦВК становить 67,48%.

Дані опитування в день другого туру виборів дозволяють проаналізувати структуру дієвого електорату за соціально-трудовим статусом та співвіднести зі структурою потенційного електорату (за даними національних репрезентативних опитувань). Як видно на рис. 4, більш активними були непрацюючі, а менш активними – пенсіонери.

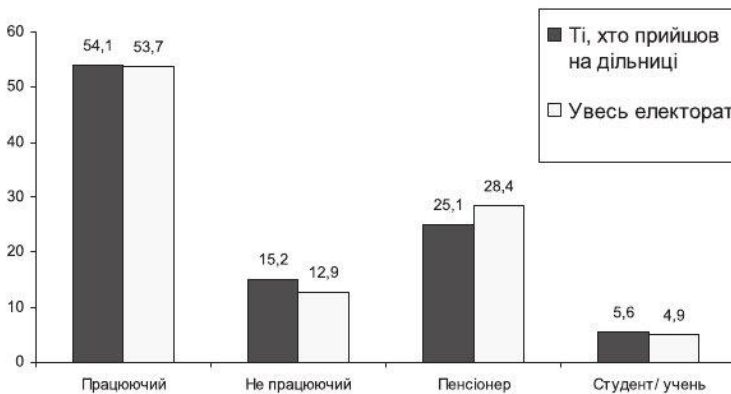

Рис. 4. Ті, що проголосували в 2-му турі, та загальний електорат за соціально-трудовим статусом, %

Дані опитувань у день першого та другого турів виборів надають можливість проаналізувати, яка частка електорату кандидатів «другого та третього ешелонів» першого туру не прийшла до виборчих дільниць у другому турі. Дещо більший відсоток виборців, опитаних у день другого туру, задекларували, що голосували за Ю. Тимошенко або В. Януковича, ніж зробили це в першому турі (табл. 4). Такий результат є добре відомим ефектом, коли певна частина респондентів відповіли, що голосували за лідерів, які пройшли до другого туру, хоча насправді в першому турі підтримали іншого кандидата або взагалі не ходили на вибори. Крім того, дані показують, що виборці, які підтримали одного з двох лідерів першого туру, більш активно брали участь у другому турі. Досить активно проголосували в другому турі виборці, які підтримали С. Тігіпка в першому, – майже всі прихильники С. Тігіпка голосували в другому турі. Водночас близько третини виборців А. Яценюка, О. Тягнибока та В. Ющенка не голосували в другому турі. До 40% виборців П. Симоненка та А. Гриценка, 50% виборців, які голосували в першому турі за В. Литвина, не прийшли до дільниць у другому турі. Що стосується кандидатів, які набрали в I турі менше 1% голосів, то більше половини їхніх виборців не пішли до дільниць другий раз.

Таблиця 4

Відповіді респондентів щодо голосування в першому турі, за результатами екзит-полів в день першого та другого турів виборів, %

Кандидат, за якого був відданий голос	Дані екзит-полу в день першого туру	Дані екзит-полу в день другого туру
В. Янукович	35	37,8
Ю Тимошенко	25,4	26,9
С. Тігіпка	13,3	12,3
А. Яценюк	7,1	4,9
В. Ющенко	5,1	3,6
П. Симоненко	2,9	1,8
О. Тягнибок	2	1,3
В. Литвин	1,9	1,0
А. Гриценко	1,5	0,9
<i>Решта кандидатів</i>	<i>1,9</i>	<i>0,8</i>
<i>Не підтримали жодного</i>	<i>2,6</i>	<i>2,6</i>
<i>Не брали участі в I турі</i>	<i>-</i>	<i>5,6</i>

Розглянемо, як відбувалося перетікання голосів між першим та другим туром виборів. Після I туру виборів розрив між Ю. Тимошенко та В. Януковичем складав 10%. До лав прибічників Ю. Тимошенко в другому турі приєдналися майже 20% виборців. Коло тих, хто підтримав В. Януковича, поповнили 13%. У табл. 4

наведені дані про наміри дієвих виборців першого туру щодо участі в голосуванні та підтримки лідерів президентських перегонів під час другого туру виборів (табл. 5).

Таблиця 5
Можливе «перетікання» голосів виборців, які підтримали різних кандидатів у першому турі, до лідерів президентських виборів, які вийшли у другий тур, %
(за даними екзит-полу в день першого туру)

Голосування у першому турі	Наміри голосувати у другому турі				
	За Ю.Тимошенко	За В.Януковича	Не підуть на вибори	Проголосують проти обох	Важко відповісти
В. Янукович	0	98	0	0	2
Ю.Тимошенко	98	0	0	0	2
С. Тігіпко	29	37	5	18	11
А. Яценюк	45	18	5	20	12
В. Ющенко	52	8	5	22	13
П. Симоненко	16	49	6	17	12
В. Литвин	39	26	7	14	14
О. Тягнибок	54	12	3	20	11
А. Гриценко	45	14	7	22	12
<i>Серед усіх опитаних</i>	<i>39</i>	<i>44</i>	<i>2</i>	<i>9</i>	<i>6</i>

У табл. 6 подані дані щодо підтримки Ю. Тимошенко та В. Януковича в другому турі за результатами передвиборчих опитувань потенційних виборців та опитування дієвих виборців на виході з дільниць в день першого туру. Порівняння наведених даних показує значне збільшення частки тих, хто був готовий голосувати у другому турі за Ю. Тимошенко. Цей приплив відбувся передусім за рахунок тих, хто раніше обирав інших кандидатів, а на прогнозне запитання щодо другого туру не хотів обирати (або ж давати відповідь на користь) жодного з двох лідерів.

Таблиця 6
Розподіл відповідей на запитання «Якщо в другому турі залишаться лише Ю. Тимошенко та В. Янукович, то за кого Ви будете голосувати?», %

	Серед тих, хто обов'язково або скоріше за все, планував голосувати (опитування 11–18 грудня 2009)	Ті, хто проголосував у день першого туру виборів (екзит-пол 17 січня 2010)
Юлія Тимошенко	28,9	39,2
Віктор Янукович	45,0	43,9
Не піду на вибори	1,5	2,5
Проти обох	20,3	8,8
<i>Важко відповісти</i>	<i>4,2</i>	<i>5,6</i>

Більшість додаткових голосів прийшла від електоратів тих кандидатів, від кого й очікувалося (див. табл. 7). Основні внески до голосів Ю.Тимошенко прийшли від прихильників С. Тігіпка, А. Яценюка, В. Ющенко та О. Тягнибока. В. Януковичу додали голоси передусім послідовники С. Тігіпка, П. Симоненка та А. Яценюка. Також голоси тих, хто не брав участі в першому турі, були помітним внеском і розподілилися майже порівну. Частки голосів, отриманих від різних кандидатів, загалом менші, ніж прогнозовані значення. Помітним винятком є частка прихильників С. Тігіпка, які проголосували за Ю. Тимошенко.

Таблиця 7

Порівняння прогнозованого перетікання голосів та реальної ситуації, %
(за даними екзит-полів у день першого та другого туру виборів)

Кандидати I туру	Проголосують за Ю. Тимошенко		Проголосують за В. Януковича	
	Прогноз після I туру	Результати II туру	Прогноз після I туру	Результати II туру
В. Янукович	0	0,0	35	37,8
Ю. Тимошенко	25,4	26,9	0,0	0,0
С. Тігіпка	4,4	5,3	5,4	5,2
А. Яценюк	3,6	3,2	1,4	1,0
В. Ющенко	2,8	2,9	0,4	0,2
П. Симоненко	0,5	0,2	1,5	1,4
О. Тягнибок	1,1	1,0	0,3	0,1
В. Литвин	0,8	0,6	0,5	0,3
А. Грищенко	0,7	0,6	0,2	0,1
Решта кандидатів	0,6	0,4	0,7	0,3
Не підтримали жодного	0,4	0,6	0,5	0,5
Не брали участі в I турі	-	2,6	-	2,3
Усього	40,3	44,3	46,0	49,3

Розглянемо більш детально соціально-демографічні портрети електоратів основних кандидатів у президенти. За результатами екзит-полу, у день першого етапу виборів абсолютна більшість тих, хто проголосував за В. Януковича, є мешканцями східних областей України, Півдня та АР Криму. Це переважно респонденти, що живуть у містах, які не є обласними центрами¹. Серед них частка осіб з повною вищою освітою на 6% менша, ніж загалом серед виборців. Відповідно, більшою є частка тих, хто має незакінчену або повну середню освіту. Більшою також є і частка етнічних росіян (22% проти 13% серед усіх виборців). Зважаючи на соціально-демографічну структуру розселення в Україні, основні особливості

¹ Тут і далі відносні оцінки даються у порівнянні з середніми показниками серед усіх, хто взяв участь у голосуванні.

електорату пов'язані з регіональною диференціацією. Відповідно, Ю. Тимошенко частіше обирали у західних, центральних, північних областях та в столиці. Її електорат частіше проживає в селах та складається здебільшого з українців (93%). Так само, як і В. Януковича, зважаючи на соціально-демографічну структуру розселення в Україні, основні особливості електорату пов'язані із регіональною диференціацією. Прихильники С. Тігіпка суттєво вирізняються проживанням в обласних центрах (54%) та рівнем освіти (43% мають повну вищу освіту). Крім того, майже половина його електорату не старша 39 років. Регіонально він розташований передусім у південних областях та м. Києві, хоча регіональна специфіка виражена не так яскраво, як у двох лідерів виборчої кампанії. Досить близький до описаного вище за віковою структурою та рівнем освіти електорат А. Яценюка. Він має порівняно більшу частку виборців до 29 років (26% проти 22% серед усіх виборців), та з вищою освітою – базовою (25%) або повною (35%). З іншого боку, він схожий з електоратом Ю. Тимошенко за етнічним самовизначенням (91% його виборців – етнічні українці). Прихильниками А. Яценюка виявилася більша частка чоловіків (52% проти 48% у середньому). Регіональна специфіка також не є такою, що «поділяє» Україну, як у випадку двох лідерів виборчої кампанії. В. Ющенко підтримали в основному жителі Заходу України, майже виключно українці (97%), на 7% більше осіб віком від 50 років, ніж у середньому. Серед його прихильників високою є частка сільського населення. Електорат П. Симоненка склали переважно особи віком старше 60 років (53%). Крім того, він відрізняється підвищеною часткою тих, хто не має повної середньої освіти (21%), росіян (23%, проти 13% серед усіх виборців), а також чоловіків (55%). У Криму за нього голосували частіше, ніж в інших регіонах. Також на 5% вищою за середню є частка виборців у містах – не обласних центрах. В. Литвина частіше обирали на Півночі та в Центрі країни. Частка сільського електорату в нього вища за середній показник. Частка осіб віком від 50 років у нього теж вища (на 7%), ніж у цілому по масиву. Крім того, за нього частіше голосували чоловіки (52%) та етнічні українці (88%). О. Тягнибок, як і В. Ющенко, знайшов більше прихильників у західних областях та серед етнічних українців (96%). Але серед них помітно більше чоловіків (61%), осіб з повною вищою освітою (42%) та жителів обласних центрів (47%). Якщо порівнювати із загальним віковим розподілом виборців, то серед електорату О. Тягнибока на 5% більше осіб віком 40–49 років, та на 4% менше тих, кому за 60 років. Серед прихильників А. Гриценка теж більше чоловіків (62%), осіб з повною вищою освітою (51%) та жителів обласних центрів (57%), осіб віком 50–59 років (на 11% більше, ніж у середньому). Водночас його меншою мірою підтримала молодь. У Києві за нього голосували частіше.

Цікавим є порівняння соціально-демографічної структури прихильників основних кандидатів на посаду президента серед потенційного електорату (всє населення віком від 18 років та старше) та дієвого електорату (ті, хто прийшов на виборчі дільниці та проголосував). У табл. 8 наведений розподіл потенційного та

дієвого електорату різних кандидатів за віковими групами та показана різниця між дієвим та потенційним електоратом.

Таблиця 8
Розподіл за віком потенційного та дієвого електорату окремих кандидатів, %
 (вікова структура потенційного електорату
 розрахована за даними опитування у грудні 2009 р.)

		Вікові групи, років					
		18-29	30-39	40-49	50-59	60+	
В. Янукович							
Дієвий електорат	1-й тур	(1)	21	16	18	20	25
	2-й тур	(2)	20	17	19	19	25
Потенційний електорат		(3)	24	18	17	17	24
Різниця: (2)-(3)			-4	-1	+2	+2	+1
Ю.Тимошенко							
Дієвий електорат	1-й тур	(1)	20	18	19	20	24
	2-й тур	(2)	21	17	20	20	22
Потенційний електорат		(3)	23	18	20	16	23
Різниця: (2)-(3)			-2	-1		+4	-1
С. ПІПКО							
Дієвий електорат (1-й тур)		(1)	27	22	21	18	12
Потенційний електорат		(2)	25	18	21	18	18
Різниця: (1)-(2)			+2	+4			-6
А. Яценюк							
Дієвий електорат (1-й тур)		(1)	26	17	19	19	19
Потенційний електорат		(2)	29	20	20	14	17
Різниця: (1)-(2)			-3	-3	-1	+5	+2
Б. Ющенко							
Дієвий електорат (1-й тур)		(1)	18	15	18	22	27
Потенційний електорат		(2)	17	16	16	20	31
Різниця: (1)-(2)			+1	-1	+2	+2	-4
П. Симоненко							
Дієвий електорат (1-й тур)		(1)	8	7	14	18	53
Потенційний електорат		(2)	7	4	6	13	70
Різниця: (1)-(2)			+1	+3	+8	+5	-17

Продовж. табл. 8.

В. Литвин		18–29	30–39	40–49	50–59	60+
Дієвий електорат (1-й тур)	(1)	17	17	17	21	28
Потенційний електорат	(2)	22	16	17	17	28
Різниця: (1)-(2)		-5	+1		+4	
О. Тягнибок						
		18–29	30–39	40–49	50–59	60+
Дієвий електорат (1-й тур)	(1)	23	16	24	18	19
Потенційний електорат	(2)	26	16	22	18	18
Різниця: (1)-(2)		-3		+2		+1
А. Гриценко						
		18–29	30–39	40–49	50–59	60+
Дієвий електорат (1-й тур)	(1)	12	16	19	27	26
Потенційний електорат	(2)	14	10	21	25	30
Різниця: (1)-(2)		-2	+6	-2	+2	-4

Якщо порівняти потенційний та дієвий електорат окремих кандидатів за статтю (табл. 9), то чітко видно особливості реальної електоральної поведінки порівняно з декларованою.

Таблиця 9
Розподіл потенційного та дієвого електорату окремих кандидатів за статтю, %

Кандидати	Дієвий електорат				Потенційний електорат (грудень 2009)	
	1-й тур		2-й тур		Чоловіки	Жінки
	Чоловіки	Жінки	Чоловіки	Жінки		
В. Янукович	46	54	46	54	45,5	54,5
Ю. Тимошенко	45	55	46	54	41	59
С. Гігіко	48	52			45	56
А. Яценюк	52	48			50	50
В. Ющенко	47	53			44	56
П. Симоненко	55	45			48	52
В. Литвин	52	48			41	59
О. Тягнибок	61	39			60	40
А. Гриценко	62	38			55	45

За рівнем освіти потенційний та базовий електорат більшості політиків мало відрізняється (див. табл. 10). Виключенням є виборці, які підтримали П. Симоненка, – дієвий електорат виявився значно більш освіченим, ніж потенційний.

Таблиця 10

Розподіл за рівнем освіти потенційного та дієвого електорату окремих кандидатів, %
(структура потенційного електорату розрахована за даними опитування у грудні 2009 р.)

Кандидати	Електорат	Початкова та базова (неповна) середня освіта	Повна загальна середня освіта	Базова, неповна та повна вища освіта
В. Янукович	Дієвий – 1-й тур	13	36	51
	Дієвий – 2-й тур	11	35	54
	Потенційний	12	35	53
Ю.Тимошенко	Дієвий – 1-й тур	11	33	56
	Дієвий – 2-й тур	9	35	56
	Потенційний	13	27	60
С. Тігіпка	Дієвий – 1-й тур	5	27	68
	Потенційний	6	23	71
А. Яценюк	Дієвий – 1-й тур	9	31	60
	Потенційний	9	29	62
В. Ющенко	Дієвий – 1-й тур	11	32	57
	Потенційний	13	32	55
П. Симоненко	Дієвий – 1-й тур	21	34	45
	Потенційний	31	31	38
В. Литвин	Дієвий – 1-й тур	13	30	57
	Потенційний	14	28	59

За самовизначенням щодо етнічної належності виборці, які проголосували за того чи іншого кандидата, мало відрізняються від потенційних виборців (табл. 11). Але доречно звернути увагу на відмінності електоратів різних політиків: ті, хто вважає себе росіянином/росіянкою, частіше голосували за В. Януковича, П. Симоненка та С. Тігіпка. Серед виборців, які підтримали В. Ющенка, Ю. Тимошенко та А. Яценюка, значно вище за середнє представлені ті, хто визначає себе українцями.

Таблиця 11

**Розподіл за етнічним самовизначенням потенційного
та дієвого електорату окремих кандидатів, %**
(структура потенційного електорату розрахована
за даними опитування у грудні 2009 р.)

Кандидати	Електорат	Українець/ українка	Росіянин/ росіянка	Інша національність
В. Янукович	Дієвий – 1-й тур	74	22	4
	Дієвий – 2-й тур	76	20	4
	Потенційний	77	20	3
Ю.Тимошенко	Дієвий – 1-й тур	93	5	2
	Дієвий – 2-й тур	93	5	2
	Потенційний	92	6	2
С. Тігіпка	Дієвий – 1-й тур	83	14	3
	Потенційний	84	13	3
А. Яценюк	Дієвий – 1-й тур	91	6	3
	Потенційний	89	8	3
В. Ющенко	Дієвий – 1-й тур	97	2	1
	Потенційний	98	1	1
П. Симоненко	Дієвий – 1-й тур	75	23	2
	Потенційний	78	21	1
В. Литвин	Дієвий – 1-й тур	88	9	3
	Потенційний	85	13	2

Зважаючи на те, що в передвиборчих опитуваннях дорослого населення в кожній області було опитано не менше 400 респондентів, маємо можливість проаналізувати регіональні особливості потенційного електорату та зіставити ці дані з розподілом дієвого електорату. Дієвий електорат В. Януковича виявився більш активним в АР Крим, Дніпропетровській, Донецькій, Кіровоградській, Луганській, Миколаївській та Харківській областях. Дієвий електорат Ю.Тимошенко – вище, ніж потенційний, визначається в Волинській, Житомирській, Запорізькій, Івано-Франківській, Київській, Полтавській, Рівненській, Сумській, Тернопільській, Херсонській, Хмельницькій, Черкаській, Чернівецькій та Чернігівській областях та м. Києві. Дієвий електорат С. Тігіпка в 16 областях суттєво перевищив очікування щодо підтримки на базі виміру потенційного електорату. Дієвий електорат А. Яценюка виявився більш вагомим у 4 областях. А рівень підтримки В. Ющенко суттєво перевищив прогнозний у 3 областях.

Порівняння дієвого електорату двох лідерів президентських перегонів свідчать, що прибічники Ю. Тимошенко мають слабо виражену тенденцію «помолодшання» порівняно з виборцями В. Януковича. Зокрема, серед перших майже на 3% менше респондентів віком від 60 років. Відмінності електорату двох лідерів у структурі за статтю практично відсутні. Помітними є диспропорції щодо національної приналежності виборців. Частка українців серед тих, хто проголосував за Ю. Тимошенко, на 17% вища. Майже на стільки ж більше росіян серед прибічників В. Януковича. Прихильники Ю. Тимошенко та В. Януковича досить схожі за рівнем освіти. Відмінності за соціально-трудовим статусом не сягають і трьох відсотків (рис. 5). Отже, аналіз підтверджує, що ключові розбіжності електорату двох лідерів президентських перегонів мають регіональний вимір (див. додаток).

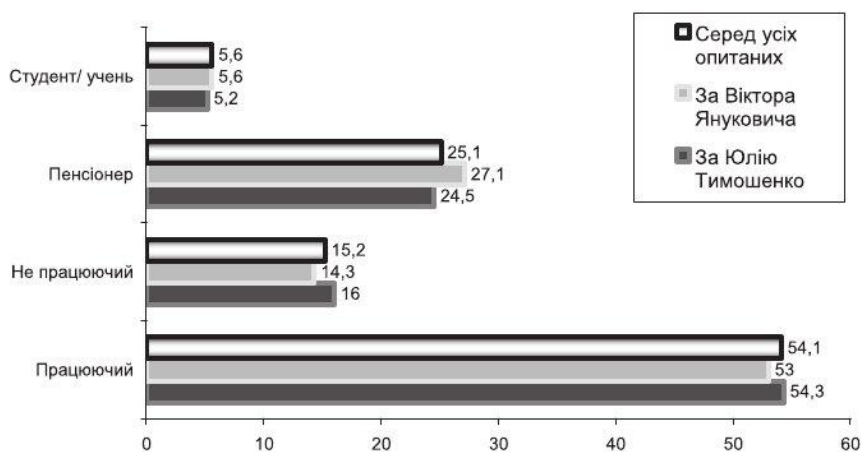

Рис. 5. Розподіл усього електорату та прихильників двох кандидатів, які увійшли до другого туру, за соціально-трудовим статусом, %
(за даними екзит-полу в день другого туру)

Окрему увагу доцільно зосередити на тому факті, що за результатами першого туру голосування 40% дієвих виборців не підтримали тих двох лідерів-кандидатів, які пройшли до другого туру. Такий результат є свідченням суспільного запиту на нових політичних лідерів. Як видно з табл. 12, є регіони, де більше половини або майже кожний другий з числа активних виборців не обрали «прохідних» лідерів – Львівська (59,6%), Івано-Франківська (55,9%), Чернівецька (48,7%) області та м. Київ (48,4%). Ще в десяти областях цей показник більше 40%, отже вищий за середнє по всій країні. Таким чином можна зробити висновок, що голосування в другому турі було певною мірою вимушеним, голосуванням за того з кандидатів, якого не бажать бачити меншою мірою, а також голосуванням «проти» іншого. І за результатами другого туру жоден не набрав більше 50%.

Таблиця 12

**Питома вага потенційного та дієвого електорату,
який не підтримував ні В. Януковича, ні Ю.Тимошенко %**

	Серпень 2009 р.	Жовтень 2009 р.	Грудень 2009 р.	1 тур (екзит-пол 17.01.2010)	За даними ЦВК (голосування 17.01.2010)
по Україні	55,4	45,9	49,1	40,7	39,6
АР Крим	39,7*	55,7*	56,7*	25,9*	26,9**
Вінницька	49,9	46,4	45,1	46,8	38,1
Волинська	52,2	43,0	44,7	35,3	37,2
Дніпропетровська	52,6	39,9	54,9	43,7	43,6
Донецька	38,7	30,7	33,0	20,1	19,6
Житомирська	58,2	44,5	50,2	46,1	43,1
Закарпатська	59,7	42,5	41,2	41,7	44,1
Запорізька	58,2	46,4	50,5	41,8	29,4
Івано-Франківська	80,4	61,4	65,1	56,6	55,9
Київська	62,6	64,9	54,2	46,5	42,3
м. Київ	62,1	57,1	48,8	49,7	48,4
Кіровоградська	42,5	39,1	47,2	35,1	38,7
Луганська	34,8	23,5	26,5	18,7	22,4
Львівська	70,4	63,2	73,4	69,1	59,6
Миколаївська	48,2	40,5	41,4	33,6	35,2
Одеська	53,7	32,9	41,7	44,2	38,7
Полтавська	71,2	49,7	57,4	44,7	42,7
Рівненська	59,0	42,6	48,7	42,4	43,7
Сумська	50,9	41,6	48,1	44,1	44,6
Тернопільська	76,4	66,7	63,7	58,2	37,9
Харківська	53,7	42,0	48,2	41,7	39,1
Херсонська	45,8	33,1	42,5	40,6	40,3
Хмельницька	56,3	44,7	52,2	45,6	44,7
Черкаська	56,9	56,2	53,3	39,4	41,4
Чернівецька	57,1	52,4	48,2	43,4	48,7
Чернігівська	46,7	32,2	39,7	40,5	37,8

*Включаючи м. Севастополь.

** Без даних по м. Севастополь, у м. Севастополь – 37,4%.

Підводячи підсумки здійсненого аналізу, варто наголосити, що в Україні опитування на виході з виборчих дільниць стали однією з форми громадського, демократичного

контролю за ходом виборів, а також дієвим дослідницьким інструментом, яким користуються і аналітики, і політики для визначення характеристик дієвого електорату. І хоча в Україні зберігаються випадки некоректного використання результатів екзит-полів, це, скоріше, свідчить про низький рівень політичної культури і недостатнє розуміння суті процедури таких опитувань. Будь-яке соціологічне опитування має певні обмеження, зумовлені доступністю потенційних респондентів, особливостями тематики та технологією збору інформації. Так само й опитування в день виборів на виході з виборчих дільниць за самою технологією не включає тих, хто голосує вдома та на закритих дільницях (це можуть бути дільниці в закритих військових частинах, закладах позбавлення волі тощо). Крім того, дослідники виключають з переліку виборчих дільниць, на виході з яких може проводитись опитування, ті, що створені для людей, які в день виборів перебувають у лікарнях, а також дільниці з малою кількістю виборців у списках (наприклад, менше 100 осіб). Але ці обмеження не знижують важливість дослідницьких можливостей на базі отриманих даних. Так, включення до анкети опитування виборців на виході запитань, які більш детально характеризують соціальний статус респондента, дозволили зробити аналіз електорату окремих політиків не тільки за стандартними запитаннями щодо віку, статі та рівня освіти, а й за соціально-трудоим статусом, національною ідентифікацією. У подальшому доцільно до анкет екзит-полів додавати також запитання стосовно ключових аспектів світогляду людини, її цінностей, бачення майбутнього розвитку країни. Така постановка, зважаючи на значні обсяги вибіркової сукупності при проведенні екзит-полів, могла б надати унікальну інформацію.

Крім того, якщо буде продовжуватися практика проведення кількох екзит-полів у день виборів, як це відбувалося під час президентських виборів 2010 р. в Україні, для вирішення конкретних дослідницьких та методологічних питань було б доцільно скоординувати діяльність різних установ та організацій, які проводитимуть екзит-поли, й домовитись про невеликий спільний блок запитань за єдиним стандартом виміру, з подальшим спільним аналізом отриманих даних. Спільний масив респондентів, опитаних в Україні в день першого туру виборів в межах 6 екзит-полів, сягає 100 тис. осіб. Якби, наприклад, усі екзит-поли за єдиною методикою зібрали б інформацію про соціально-професійний статус виборців, дослідники мали б можливість проаналізувати електоральну поведінку навіть малих груп (за умов спільної згоди об'єднати масиви даних).

Маю надію, що це не тільки моя мрія, а реальне майбутнє співпраці різних зацікавлених представників ЗМІ, дослідницьких компаній, політичних сил та лідерів, бізнес-структур та інститутів громадянського суспільства.

1. Чурилов Н.Н. Первый "exit poll" в Украине / Н.Н. Чурилов, С.В. Потоцкая // Социол. исслед. – 1999. – № 10. – С. 40–46.

2. Паніотто В. Соціологічні дослідження як спосіб контролю результатів виборів і референдумів / В. Паніотто, Н. Харченко // Соціологія: теорія, методи, маркетинг. – 2001. – № 1. – С.155–170.

3. Балакірева О. Президентські вибори-1999: соціально-демографічні характеристики електоратів кандидатів першого туру. Соціально-демографічні характеристики електоратів партій та блоків: парламентські вибори-2002 / О. Балакірева // Загальнонаціональні опитування exit poll : Парламентські вибори-1998. Президентські вибори-1999. Парламентські вибори-2002. – К. : Заповіт, 2002. – С. 61–68, 100–104.

4. Попов Н.П. "Контрольный замер" общественного мнения [Электронный ресурс] / Н. П. Попов. – Режим доступу : <http://www.indem.ru/PUBLICATII/Popov/Exitpools.htm>

5. Винославская С. Exit-poll : методика исследования в оперативном режиме / С. Винославская, Н.Н. Чурилов // Социология: теория, методы, маркетинг. – 2008. – № 1. – С. 189–196.

Додаток

Необхідно зауважити, що опитування в день виборів (екзит-поли) не мали на меті вимірювати голосування на рівні окремих територіально-адміністративних одиниць, але, зважаючи на кількість відібраних дільниць та загальний обсяг реалізованої вибіркової сукупності, отримані дані можуть використовуватися для орієнтації та зіставлення з даними передвиборчих опитувань.

Таблиця Д1

Питома вага потенційного та дієвого електорату В. Януковича по Україні та в розрізі територіально-адміністративних одиниць, %

Регіони	Потенційний електорат			Дієвий електорат			
	Серпень 2009 р.	Жовтень 2009 р.	Грудень 2009 р.	1 тур		2 тур	
				За даними екзит-полу 17.01.2010	Дані ЦВК	За даними екзит-полу 7.02.2010	Дані ЦВК
По Україні	24	28,5	28,3	34,5	35,32	49,4	48,95
АР Крим	49,6*	39,8*	37,8*	63,7*	61,13	80,2*	78,24*
Вінницька	15,8	18,8	16,2	14,4	15,01	25,8	24,26
Волинська	5,8	12	8,8	7,8	9,06	11,0	14,01
Дніпропетровська	34,1	46,6	29,8	40,1	41,67	55,5	62,70
Донецька	58	67	65,5	75,8	76,04	91,8	90,44
Житомирська	20	26,4	25,8	23,4	24,27	32,7	36,70
Закарпатська	19	29,5	28,5	29,8	29,65	39,2	41,55
Запорізька	33,5	44,3	43	45,9	58,3	68,7	71,50
Івано-Франківська	3,1	3,3	4,7	3,9	5,11	6,8	7,02
Київська	13,2	10,7	19	14,6	15,45	28,3	23,61
м. Київ	19,2	16	23,9	14,2	15,91	27,0	25,72
Кіровоградська	24,2	27	28,1	34,0	26,74	41,8	39,61
Луганська	58,7	67,8	63,7	71,9	71,07	85,9	88,96
Львівська	5,3	4,5	4,2	4,0	5,67	8,7	8,60

Продовж. табл. Д1

Миколаївська	37,8	40	47,4	53,3	51,27	69,3	71,53
Одеська	36,8	57,8	47,3	47,5	51,12	75,8	74,14
Полтавська	12,3	22	25,8	30,6	25,27	42,7	38,99
Рівненська	9,3	12,2	17	7,9	12,48	15,9	18,91
Сумська	21,8	25,7	29,2	17,4	18,66	31,3	30,40
Тернопільська	5,8	6,3	5	5,5	26,43	4,6	7,92
Харківська	37,5	44,5	40,5	46,3	50,18	66,7	71,35
Херсонська	35,1	43,1	39,7	35,7	40,37	59,7	59,98
Хмельницька	13,3	19,3	20,1	12,9	15,23	23,7	24,94
Черкаська	17,7	14	18,5	20,0	17,36	31,3	28,84
Чернівецька	14,8	17,3	17,5	15,9	19,12	28,6	27,64
Чернігівська	23,3	26,5	29	19,6	19,51	33,8	30,95

*Включаючи м. Севастополь.

** Без даних по м. Севастополь, у м. Севастополь: 1 тур – 56,09; 2 тур – 84,35.

Таблиця Д2

Питома вага потенційного та дієвого електорату Ю. Тимошенко по Україні та в розрізі територіально-адміністративних одиниць, %

Регіони	Потенційний електорат			Дієвий електорат			
	Серпень 2009 р.	Жовтень 2009 р.	Грудень 2009 р.	1 тур		2 тур	
				За даними екзит-полу 17.01.2010	Дані ЦВК	За даними екзит-полу 7.02.2010	Дані ЦВК
По Україні	20,6	25,6	22,6	24,8	25,05	44,1	45,47
АР Крим	10,7*	4,5*	5,5*	10,4**	11,96**	15,2*	17,31**
Вінницька	34,3	34,8	38,7	38,8	46,90	71,0	71,10
Волинська	42	45	46,5	56,9	53,78	85,9	81,85
Дніпропетровська	13,3	13,5	15,3	16,2	14,78	33,3	29,13
Донецька	3,3	2,3	1,5	4,1	4,32	5,5	6,45
Житомирська	21,8	29,1	24	30,5	32,67	61,7	57,50
Закарпатська	21,3	28	30,3	28,5	26,23	55,7	51,66
Запорізька	8,3	9,3	6,5	12,3	12,26	23,8	22,22
Івано-Франківська	16,5	35,3	30,2	39,5	38,98	88,3	88,89
Київська	24,2	24,4	26,8	38,9	42,29	63,2	69,71
м. Київ	18,7	26,9	27,3	36,1	35,74	63,9	65,34
Кіровоградська	33,3	33,9	24,7	30,9	34,58	52,7	54,66
Луганська	6,5	8,7	9,8	9,4	6,51	10,9	7,72

Продовж. табл. Д2

Львівська	24,3	32,3	24,4	26,9	34,70	83,8	86,20
Миколаївська	14	19,5	10,9	13,1	13,53	23,0	22,95
Одеська	9,5	9,3	11	8,3	10,18	17,8	19,52
Полтавська	16,5	28,3	16,8	24,7	32,02	48,4	54,20
Рівненська	31,7	45,2	34,3	49,7	43,85	79,2	76,24
Сумська	27,3	32,7	22,7	38,5	36,78	57,6	62,89
Тернопільська	17,8	27	31,3	36,3	35,67	91,7	88,39
Харківська	8,8	13,5	11,3	12,0	10,68	24,6	22,43
Херсонська	19,1	23,8	17,7	23,7	19,33	33,5	33,73
Хмельницька	30,4	36	27,7	41,5	40,06	69,6	69,74
Черкаська	25,4	29,8	28,2	40,6	41,21	62,9	65,37
Чернівецька	28,1	30,3	34,3	40,7	32,21	66,9	66,47
Чернігівська	30	41,3	31,3	39,9	42,74	56,9	63,63

*Включаючи м. Севастополь.

** Без даних по м. Севастополь, у м. Севастополь: 1 тур – 6,52; 2 тур – 10,38.

О.Н. Балакирева, канд. социол. наук

ОСОБЕННОСТИ ЭЛЕКТОРАЛЬНОГО ПОВЕДЕНИЯ ИЗБИРАТЕЛЕЙ ВО ВРЕМЯ ПРЕЗИДЕНТСКИХ ВЫБОРОВ 2010 г.

По результатам опроса взрослого населения накануне президентских выборов 2010 г., результатам опроса в день выборов тех избирателей, которые приняли участие в голосовании во время первого (17 января), второго (7 февраля) туров президентских выборов, определены социально-демографические профили избирателей, имевших намерение поддержать и реально проголосовавших за разных кандидатов. Проанализированы различия между потенциальным и реальным электоратом отдельных политиков, определены особенности электората, не участвовавшего в голосовании во время президентских выборов 2010 р.

O.M. Balakireva, Candidate of Socio. Sci.

FEATURES OF ELECTORAL BEHAVIOR OF VOTERS DURING THE PRESIDENTIAL ELECTIONS IN 2010

On the results of surveys of the adult population on the eve of presidential elections in 2010 and on the results of the exit-polls on election day of those voters who voted during the first (on the 17th of January) and second (on the 7th of February) rounds of presidential elections, set of socio-demographic profiles of voters intended to support and actually voted for different candidates were identified. The differences between potential and actual electorate of some politicians were analyzed, features of the electorate that did not take part in voting during the presidential elections in 2010 were identified.

